

JASEN BOKO

ZLATNA MASKA, MOSKVA

POVRATAK U EUROPSKU MATICU

P. Marivaux, *Dvostruka nevjera*,
režija D. Černjakov

PREMIJERE

PORTRET

FESTIVALI

VOX

HISTRIONIS

MEĐUNARODNA

SCENA

TEORIJA

MI U SVUETU

ANEKDOTE

NOVE KNJIGE

SJEĆANJA

DRAME

Istok Europe, shvatimo li taj termin u onom smislu kako ga je odredila nekadašnja željezna zavjesa, u drugoj je polovini 20. stoljeća europsko kazalište hranio zanimljivim kazališnim imenima, o kojima se pričalo s poštovanjem, a do kojih se, zbog ideološke zategnutosti, teško dolazilo. Kazališni istok Europe – Rusija i Poljska prije svih – stvarao je u sedamdesetima i osamdesetima, godinama u kojima je Zapad prolazio kroz kreativnu krizu nakon provokativnih šezdesetih, zanimljive predstave dijelom i zato jer je kazalište bilo jedino koliko-toliko slobodno polje izražavanja mišljenja u totalitarnom sustavu. Pritom je taj scenski izraz morao naći načine kako umjetnički izreći stvari koje se inače ne smiju javno ni spomenuti, što mu je davalo dodatnu težinu.

Rušenje Berlinskoga zida izazvalo je pravi kaos u kazalištima Istoka Europe, jer je kazalište najednom prestalo biti svojevrstan pokret otpora i našlo se na vjetrometini demokracije u kojoj se kritički prema zbilji moglo odnositi i u medijima. Kazalište je najednom izgubilo subverzivnu notu, a kao da taj problem nije bio dovoljno ozbiljan, nevolju je dodatno produbila organizacijska kriza prelaska s komunističkoga, debelo dotiranoga kazališta, na tranzicijski, znatno okrutniji kazališni model. Zato je prva polovina devedesetih donijela vrlo malo redatelja i predstava s istoka Europe, čulo bi se tek povremeno za nekoga starog, najčešće ruskog majstora, ali novih imena nije bilo. Kazališni europski Istok na neko je vrijeme zanijemio.

Iz današnje perspektive pokazuje se da je bila riječ o zatišju pred buru, koja je započela potkraj devedesetih, kad je prostor iza nekadašnje željezne zavjese, koja je i dalje u mnogočemu nastavila obilježavati život u novoj Europi, ponovno počeo proizvoditi nova imena. Litva i Poljska trenutačno su po sudu potpisnika ovoga teksta dvije europske (čitaj svjetske, jer je Europa i dalje neprijeporno svjetsko kazališno središte) države s najzanimljivijim kazalištem i s nizom novih redateljskih imena koja osvajaju najveće europske festivale. Producenti, agenti i selektori festivala već godinama obilaze istočnoeuropska kazališna okupljanja od Toruna do Sibiu a u potrazi za novim imenom kojim bi ukrasili svoj festival. Jer, danas se kvaliteta (zapadno)europskoga festivala ne određuje više brojem zvučnih imena, ona se definira otkrićem novih redatelja ili autora koji će već sljedeće godine biti na svim velikim festivalima. Biti prvi u otkrivanju novog imena postala je festivalska odrednica.

Na ponovno probuđenom istoku Europe jedna je sila međutim i dalje ostala tiha. Rusija, koja od Stanislavskog i Čehova neprekidno zadivljuje Europu svojim kazalištem, u devedesetima se oglašavala sporadično. *De-revo*, skupina koja je imala nekoliko zapaženih predstava na Fringe festivalima, a kreativno je posustala potkraj desetljeća, i Eugen Griškovec, koji se pojavio na samom kraju devedesetih, bila su jedina nova ruska imena, a stari majstori, poput Ljubimova, Vasiljeva ili Fomenka, nastavili su rad koji je Europa poznavala otprije.

Kama Ginkas, *Snovi o izgnanstvu*

A. P. Čehov, *Ujak Vanja*, režija Lev Dodin

No, nekadašnja kvaliteta ruskog kazališta dobro se pamti pa europski tragači za dobrim teatrom i dalje obilaze ruske festivale u očekivanju buđenja velike kazališne sile. Zato je i ovogodišnja *Zlatna maska*, nacionalni kazališni festival, bila dobro praćena iz svijeta, čak 90 kazališnih ljudi, selektora, producenata i *tour manažera* iz tridesetak zemalja odazvali su se pozivu.

Deseta *Zlatna maska* sadržavala je u sebi peti *Russian Case*, program odabran iz obimnog festivalskog repertoara i namijenjen baš strancima i promociji ruskoga kazališta u inozemstvu. Svi koji su tih pet dana bili u Moskvi kako bi vidjeli petnaestak predstava nisu iz Rusije otišli ravnodušni. Rusko se kazalište na velika vrata vratilo u Europu i pridružilo se samom europskom vrhu.

Teško se odlučiti što prije istaknuti, odličnu formu starih majstora ili pojavu novih imena. Kama Ginkas (1941), litavski Židov koji je cijeli život proveo u Rusiji, spada u stare majstore i pravo je čudo kako još uvijek nije postao svjetska atrakcija. On, istina, upućenoj javnosti nije nepoznat, njegove su predstave gostovale svijetom, ali ne u mjeri u kojoj to zaslužuju. U sklopu *Ru-*

ssian Case održana je prava prezentacija Ginkasova recentnog rada koja je uključila i premijerno izvedenu *Rotschildovu violinu*, nastavak istraživanja Čehovljevih prozinskih tekstova. U službenom programu predstavljeni su *Snovi o izgnanstvu*, scenski *hommage* Chagalu, koji se igra preplitanjem likovnih i scenskih tehnika. Produkcija *Kazališta mladog gledatelja* koja je nastala iz Ginkasova rada sa studentima na Chagalove teme pretvara se u spektakularno i fantastično scensko putovanje. A da festival barem stranim gostima ostane obilježen predstavama toga kazališnog majstora pobrinula se izvan službenog programa još jedna njegova nešto starija produkcija *K. I. iz Zločina*, adaptacija *Zločina i kazne* Dostojevskog iz vizure umiruće Katarine Ivanovne Marmeladove u izvedbi izvrsne Oksane Misine, igrana ekskluzivno za brojne strane goste.

U red starih majstora u novoj formi svakako spada još jedan Litavac Eimuntas Nekrošius koji je u prošloj sezoni gostovao u Moskvi radeći na Čehovljevu *Višnjiku*, a iz toga se rada rodila petosatna produkcija koja igra Čehova i igra se Čehovom, izuzetno ostvarenje, re-

PREMIJERE
 PORTRET
 FESTIVALI
 VOX
 HISTRIONIS
 MEĐUNARODNA
 SCENA
 TEORUA
 MI U SVUETU
 ANEGDOTE
 NOVE KNJIGE
 SJEAČANJA
 DRAME

E. Griškovec, *Opsada*

dateljsko koliko i glumačko. Čini se da je Hrvatska imala nesreću da za svoj susret s Nekrošiusom na prošlogodišnjem *Festivalu svjetskog kazališta* dobije baš njegovu osrednju produkciju *Godišnjih doba*, jedini majstоров scenski neuspjeh u proteklom desetljeću. *Višnjik* je označio Nekrošiusov povratak u formu, a još jedan Čehov, *Ujak Vanja* Leva Dodina, velikog ruskog redatelja, izazvao je ovacije ruske publike i kritike. Čehov je u Rusiji svetinja i nitko ne voli poigravanje s njim pa se klasična Dodinova produkcija, puna odličnih glumaca, jako svijdela publici, dok se dobrom dijelu strane publike činila konvencionalnom.

U vezi s tom predstavom našao sam se u ozbiljnoj raspravi s uglednom ruskom kritičarkom Alyonom Karas, koja je tvrdila da je jedan detalj u igri ženskom nogom,

na samo jednom mjestu, bio sasvim novointerpretiran, čak radikalno za rusko poimanje Čehova. Takvu je *radikalnost* jednoga jedinog detalja očito znao cijeniti žiri koji je predstavu nagradio titulom najbolje režije festivala. Čehov doista u Rusiji i dalje ima kulturni status i u svakom trenutku na scenama više od 200 moskovskih kazališta igra se na desetke Čehovljevih produkcija. Produkcija nastalih po dramama ovoga klasika na moskovskim je scenama više nego svih suvremenih autora, ruskih i stranih zajedno, ali je suvremenog teksta na *Zlatnoj maski* ipak bilo, a jedno od najboljih festivalskih ostvarenja nastalo je baš po suvremenom tekstu.

Ruska praizvedba *Medenog mjeseca*, jednoga od najprovokativnijih novih ruskih pisaca Vladimira Sorokina, u režiji direktora festivala Eduarda Bojakova i Letonke Ilze Rudzite, dogodila se nakon njemačke praizvedbe u režiji Franka Castorfa. Drama o novoj Europi i starim traumama u svom središtu ima ljubavni par, Nijemca i Ruskinju, čiji su preci sudjelovali u nacističkim i staljinističkim čistkama, pa se duhovi prošlosti i naslijeđenih krivnji miješaju u njihov život. Sorokinova vizija nove Europe nije odveć optimistična, ali je produkcija sretan hibrid njemačke i ruske estetike i dojmljivo ostvarenje koje promovira novi svijet, bez zidova.

Zanimljivo je na djelu bilo vidjeti i sve prisutniji spisateljski dvojac, braću Presnjakov, Vladimira i Olega, autore poznate drame *Teroristi*, čije će *Začarane duhove* u režiji Vladimira Agejeva i zaigranom duhu Daniila Harmsa u inozemnom napredovanju spriječiti možda samo činjenica da se bave poznatim ruskim osobama i *domaćim* temama.

Najveće otkriće festivala sigurno je ime mladoga redatelja Dmitrija Černjakova, koji je u dalekom Novosibirsku režirao *Dvostruku nevjeru*, poznatu komediju Pierrea Marivauxa u sasvim novom pristupu djelu. Černjakov je staru i dobro poznatu komediju otvorio u značenjima i osuvremenio duhom novoga svijeta, koji se nadovezuje na Marivauxa, ne imputirajući mu ništa čega nema u tekstu. Komedija se u jednom trenutku pretvara u *reality show* i prožima kazalište novim duhom *reality* televizije. *Dvostruka nevjera* u sljedećih će nekoliko godina sigurno biti predstavljena na nizu poznatih europskih festivala, a Dmitrij Černjakov mogao bi uskoro krenuti stopama velikih ruskih redateljskih zvijezda.

Evgenij Marčeli, još jedan iz mlade redateljske generacije, hrabro se uputio istraživati klasike na suvremen

M. Gorki, *Na ljetovanju*, režija E. Marčeli

način pa je drama *Na ljetovanju* Maksima Gorkoga dobila pirandelovske elemente, a kako se radilo o još jednoj sibirskoj produkciji, ovaj put iz Omska, čini se da i provincija u Rusiji počinje igrati sve važniju kazališnu ulogu.

Evgenij Griškovec najjači je ruski izvozni kazališni produkt u posljednjih nekoliko godina i umjetnik s pravim sljedbeničkim kultom, posebno među mladim Rusima, a njegova *Opsada* u MHAT-u, najpoznatijem ruskom kazalištu, prvi je njegov projekt koji nije *one man show*, nego ansambl predstava, u kojoj Griškovec kao i obično ima ulogu pisca, redatelja i glumca. *Opsada* je zanimljiva i zabavna predstava, ali su njezini dometi kazalištarcima izvan Rusije manje kazalište, a više fenomen.

U kombinaciji starih majstora i novih imena Anatolij Vasiljev sigurno spada u ove prve, ali njegovo predstavljanje na *Russian Caseu* nije bilo u službenom programu. Ovaj čudak i genij ruskog teatra ne želi svoje predstave pokazati na domaćim festivalima, ali ih rado pokazuje stranim gostima, tako da smo imali prigodu ekskluzivno pogledati pretpremijeru *23. pjevanja Ilijade*. Kombinacija istočnih borilačkih vještina, tehnika govora

koje je razvio sam Vasiljev i ruske liturgijske glazbe zanimljiva je neko vrijeme, ali u trosatnoj izvedbi postaje – monotona. U svakom slučaju Vasiljev ostaje svoj i originalan, bez ambicija da nekom ugodi ili se svidi. Za njega je kazalište i dalje sveto mjesto i tako se u svom radu ponaša.

Ova bilješka s najvećeg ruskog festivala bavila se samo nekolicinom festivalskih predstava, bez ambicije da zahvati sve što je prikazano, jer je kazališna ponuda bila jedna od najjačih koje sam susreo na festivalima posljednjih godina. *Zlatna maska* pokazala je da se rusko kazalište vraća u europsku maticu gdje se pridružuje najzanimljivijim nacionalnim teatrima istoka Europe. Predstave su ukazale na niz zanimljivih kazališnih autora, potvrdile neke stare klasike i otkrile nova redateljska imena. Očito je da više originalnih redateljskih osobnosti, otvorenost klasicima podjednako koliko i novim tekstovima suvremenih dramatičara i poslovično dojmjljiva igra ruskih glumaca obilježavaju trenutačnu situaciju u ruskom kazalištu i donose novi svježi val u europsko kazalište.